T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI ANASANAT DALI

TÜRK VE İSLAM ESERLERİ MÜZESİ'NDEKİ XVI. YÜZYIL SAFEVÎ DÖNEMİ MUSHAFLARIN ZAHRİYE TEZHİBİNDE SAYFA DÜZENİ

Yüksek Lisans Tezi

ŞEYMA ALTIPARMAK

Danışman: Doç. GÜLNUR DURAN

İstanbul, 2022

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı : Şeyma Altıparmak

Anabilim Dalı : Geleneksel Türk Sanatları

Program : Tezhip

Tez Danışmanı : Doç. Gülnur Duran

Tez Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans – Haziran 2022

Anahtar Kelimeler : Tezhip Sanatı, Safevî Dönemi Tezhibi, Zahriye Tezhibi, Tezhipte Sayfa Düzeni

ÖZET

TÜRK VE İSLAM ESERLERİ MÜZESİN'DEKİ XVI. YÜZYIL SAFEVÎ DÖNEMİ MUSHAFLARIN ZAHRİYE TEZHİBİNDE SAYFA DÜZENİ

"Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ndeki XVI. Yüzyıl Safevî Dönemi Mushafların Zahriye Tezhibinde Sayfa Düzeni" başlıklı tez çalışması yedi ana başlık altında incelenmiştir.

"Giriş" başlığı altında konu ile ilgili genel bilgiler verilmiştir.

"XVI. Yüzyıl Safevî Dönemi Kültür Ve Sanat Ortamı" başlığı altında Safevî Devleti, dönemin tezhip özellikleri ve sanatkârları ayrıntılarıyla anlatılmıştır.

"Mushaf ve Mushafın Tezhibi" başlığı altında mushafın tanımı ve tarihçesi hakkında bilgi verilmiş, mushaflardaki tezhipli sayfalar açıklanmıştır.

“Zahriye Tezhibi” başlığı altında zahriye tezhibinin özellikleri ve tarihsel gelişimi fotoğraflar ile desteklenerek anlatılmıştır.

“Katalog” başlığı altında XVI. yüzyıl Safevî dönemi tezhip özellikleri taşıyan mushaflardaki zahriye tezhipleri ayrıntılı biçimde incelenmiş, farklı sayfa düzenine sahip on beş tanesi seçilerek desen analizleri, sayfa düzeni planları ve desen çizimleri yapılmıştır.

"Değerlendirme" başlığı altında incelenen zahriyeler sayfa düzenine göre gruplandırılmıştır.

"Sonuç" başlığı altında edinilen tüm bilgilerin değerlendirilmesiyle sonuca gidilmiştir. Çalışma kaynakça ile tamamlanmıştır.

GENERAL INFORMATION

Name and Surname	:Seyma Altiparmak
Major (Field)	:Traditional Turkish Arts
Programme	:Illumination
Supervisor	:Assoc. Prof. Gulnur Duran
Degree Awarded and Date	:Master – June 2022

Keywords : Illumination Art, Safavid Period Illumination, Zahriye Illumination, Page Layout in Illumination

SUMMARY

PAGE LAYOUT İN THE ZAHRİYE ILLUMİNATİON OF THE XVITH CENTURY SAFAVİD PERİOD MUSHAFS İN THE MUSEUM OF TURKİSH AND ISLAMİC ARTS

The thesis titled "Page Layout İn The Zahriye Illumination Of The XVIth Century Safavid Period Mushafs İn The Museum Of Turkish And Islamic Arts" is studied under seven main headings.

General information about the subject under the heading "Introduction" given.

Under the heading of "XVI. Century Safavid Period Culture and Art Environment", State of Safavi explained in detail by the illumination features and artists of the period.

Under the heading of "Mushaf and Illumination of Mushaf", information described about the definition and history of mushaf and the illuminated pages in mushafs are explained.

Under the heading of "Zahriye Illumination", the characteristics and historical development of zahriye illumination are explained with photographs.

Under the heading of "Catalogue"; the zahriye illuminations in the XVIth century Safavid period illumination mushafs were examined in detail and fifteen of them with different page layouts were selected and pattern analysis, page layout plans and pattern drawings were made.

The zahriyas analyzed under the heading of "Evaluation" are grouped according to the page layout.

Under the title "Conclusion", a conclusion is drawn by evaluating all the information obtained. The study is completed with bibliography.

ÖNSÖZ

Tezhip sanatının yoğun bir biçimde uygulama alanı bulduğu el yazması eserlerin başında mushaflar gelmektedir. En yoğun tezhibin bulunduğu, sanatçının tüm hünerini gösterdiği alan ise mushafın ilk sayfası olan zahriye sayfalarıdır.

Zahriye tezhibinde farklı sayfa düzenlerinin uygulanması ve mushaflardaki en yoğun tezhibin yapıldığı alan olması benim için tez konusu seçiminde belirleyici unsur olmuştur. Zahriye tezhibinde sayfa düzeni çok geniş bir alanı kapsadığı için konumu Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde bulunan XVI. yüzyıl Safevî Dönemi Mushaflarının zahriye tezhipleri ile sınırlandırarak çalışmama başladım.

Tüm tez çalışmam süresince bana destek olup arşivindeki nadide eserleri benimle paylaşan, bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım değerli tez danışmanım Doç. Dr. Gülnur Duran'a saygı ve şükranlarımı sunuyorum.

Kütüphanedeki çalışmalarım esnasında sağladıkları kolaylıklar için Türk ve İslam Eserleri Müzesi Kütüphanesi çalışanlarına, mushaflardaki yazıların tahlillerinde ve hayatımın her döneminde yardımcı olan babam Mustafa Özkol ile saygıdeğer çalışma arkadaşlarına teşekkürü borç bilirim.

Her zaman yanımda olan değerli aileme, beni cesaretlendiren arkadaşlarıma ve bana en iyi çalışma ortamını sağlayarak yanımda olan kıymetli eşim Yiğithan Altıparmak'a sonsuz teşekkür ederim.

İstanbul 2022 Şeyma ALTIPARMAK

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ v

FOTOĞRAF LİSTESİ viii

ÇİZİM LİSTESİ xv

ŞEMA LİSTESİ xviii

TABLO LİSTESİ xix

KISALTMALAR xxi

1. GİRİŞ 1

2. XVI. YÜZYIL SAFEVÎ DÖNEMİ KÜLTÜR VE SANAT ORTAMI 3

2.1. Safevî Dönemi Tezhip Özellikleri 6

2.2. Safevî Dönemi Sanatkârları 10

3. MUSHAF VE MUSHAFIN TEZHİBİ 12

3.1 Mushafın Tanımı ve Tarihçesi 12

3.2. Mushaflarda Tezhipli Sayfalar 13

4. ZAHRİYE TEZHİBİ 15

4.1. Zahriye Tezhibinin Özellikleri 15

4.2. Zahriye Tezhibinin Tarihsel Gelişimi 15

5. KATALOG 24

6. DEĞERLENDİRME 230

6.1. Tipoloji 243

6.1.1. Sayfa Düzeni 243

6.1.2. Desen Özellikleri 249

6.1.3. Motif Özellikleri 254

7. SONUÇ 279

KAYNAKÇA 283

KAYNAKÇA

Kitaplar:

AYVERDİ, İlhan, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, C. 3

BİROL, İnci A., Klasik Devir Türk Tezyînî Sanatlarında Desen Tasarımı, Çizim Tekniği ve Çeşitleri, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul,2013

ÇAĞMAN, Filiz, Tanındı, Zeren, Topkapı Sarayı Müzesi İslâm Minyatürleri, İstanbul: Tercüman Sanat ve Kültür Yayınları, 1979.

DERMAN, Uğur, 99 İstanbul Mushafı, Türk Petrol Vakfı, İstanbul:2010

DEVELLİOĞLU, Ferit, "Mushaf", Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi, 2011

ERSOY, Ayla, Türk Tezhip Sanatı, Akbank, İstanbul 1988

GELİBOLULU, Mustafa Ali, Menakıb-ı Hünerveran; Hattatların ve Kitap Sanatçılarının Destanı, Müjgan Cunbur (hzl.), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,1982.

TANINDI, Zeren. "Türk Sanatında Kitap", Sakıp Sabancı Müzesi Kitap Sanatları ve Hat Koleksiyonu, İstanbul: Sakıp Sabancı Müzesi Yayınları, 2012

ULUÇ, Lale, Türkmen Valiler, Şirazlı Ustalar, Osmanlı Okurlar: XVI. Yüzyıl Şiraz El Yazmaları, 1. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.

UNUSTASI, Müjde (Editör), 1400. Yılında Kur'an-ı Kerim, İstanbul: Antik A.Ş. Kültür Yayınları 2010

Süreli Yayınlar:

ÇAĞMAN, Filiz, "Kanuni Dönemi Osmanlı Saray Sanatçıları Örgütü Ehl-i Hiref", Türkiyemiz Dergisi, İstanbul: Akbank Yayınları, 1988, S.54, s.11-14.

DERMAN, F. Çiçek, "Tarihimizde Mushafların Bezenmesi", Diyanet İlmi Dergi, C.46, S.4, 2010, s.137-144.

DERMAN, Uğur; "Yazma Kur' an-ı Kerîmler nasıl hazırlanırdı? ", Hayat Tarih Mecmuası, , Y:6, C:2, S:7, Tifduruk Matbaacılık, İstanbul, 1 Ağustos 1970, s.14-15

DURAN, Gülnur, "Mushafların Bezenmesinde Nısfü'l-Kur'an Tezhibinde Sayfa Düzeni, Social Sciences Studies Journal, 2018, C. 4, S.21, s.3129-3140

Bildiriler, Kitapta Bölüm:

CUNBUR, Müjgan; 'Türk Kitap Sanatlarına ve Minyatürlerine Genel Bakış" Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni, 1968, C.17, S.3, s.75-82

ÇAĞMAN, Filiz, TANINDI, Zeren, "Osmanlı-Safevî Sanat İlişkileri (1578-1612) Çerçevesinde Topkapı Sarayı Müzesi Resimli El Yazmalarına Bakış", Aslanapa Armağanı, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1996, s.37-62

DERMAN, F. Çiçek, "Osmanlı Tezhibine Çağdaş Bir Bakış" Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Sempozyumu Konuşma Metni, İstanbul 2007s. 1-10

DERMAN, F. Çiçek, "Osmanlı'da Klasik Dönem-Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) Türk Tezhip Sanatının Muhteşem Çağı: 16. Yüzyıl", Hat ve Tezhip Sanatı, Ankara 2015, s.343-360

DERMAN, F. Çiçek, "Tezhip Sanatında Kullanılan Terimler, Tabirler ve Malzeme", Hat ve Tezhip Sanatı, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2012, s.525-535

ŞAHİN, Seracettin, "Türk ve İslam Eserleri Müzesindeki Örnekleriyle Tarihsel Süreç İçerisinde Hat Sanatı", 1400. yılında Kur'an-ı Kerîm, İstanbul: Antik A.Ş. Yayınları, 2010, s. 14-27

TANINDI Zeren, "Kitap ve Tezhibi", Osmanlı Uygarlığı, haz. Halil İnalcık, Günsel Renda, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2003, c.2 s.865-891

TANINDI, Zeren, "Türk Sanatında Kitap", Sakıp Sabancı Müzesi Kitap Sanatları ve Hat Koleksiyonu, İstanbul: Sakıp Sabancı Müzesi Yayınları, 2012, s.9-27

TANINDI, Zeren, "Başlangıcından Osmanlı'ya Tezhip Sanatı", Hat ve Tezhip Sanatı, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2012, s.243-282

TANINDI, Zeren, "Kur'ân-ı Kerîm Nüshalarının Ciltleri ve Tezhipleri", Müjde Unustası (Ed.), 1400.yılında Kur'ân-ı Kerîm, İstanbul: Antik A.Ş. Kültür Yayınları, 2010, s. 90-121

Tezler:

ÖZCAN, Nermin, Safevî Devri Tezhip Sanatı: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki Eserlerin İncelenmesi, Sanatta Yeterlilik Tezi, Marmara Üniversitesi, SBE, 1998

SANCAKTUTAN, Necati, Bir Safevî Devri Mushafının Tezyini Yönden Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, GSE, 2010

ŞİMŞEK, Hatice Sevde, "Safevi Dönemi Herat ve Şiraz Üslubuna Ait Bazı Kur'an-ı Kerim Yazmalarında Zahriye ve Serlevha Tezyinatı", Yüksek Lisans Tezi, 2021

ÜSTÜN, İsmail Safa, “İran (Tarih/Safevî’lerden Günümüze Kadar)”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 22, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000, s.400-405.

İnternet Siteleri:

https://cbl01.intranda.com/viewer/image/Is_1406/1/LOG_0000/